

**Gazdálkodástani
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Ócsai András

Ökológiailag tudatos vállalkozások értékorientációja

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Zsolnai László DSc
egyetemi tanár

Budapest, 2018

Gazdaságetikai Központ

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Ócsai András

Ökológiailag tudatos vállalkozások értékorientációja

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Zsolnai László DSc
egyetemi tanár

© Ócsai András

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása	4
1.1. Kutatási előzmények	5
1.2. A téma indoklása.....	6
2. A felhasznált módszerek	8
2.1. A kutatás ismeretelméleti háttere	9
2.2. Megfigyelési egységek és mintavétel	9
2.3. Adatgyűjtés, adatrögzítés	11
2.4. Adatelemzés	12
2.5. Az elemzés megbízhatósága, érvényessége	13
2.6. Etikai szempontok.....	14
3. Az értekezés eredményei.....	14
3.1. A vizsgált vállalkozások értékorientációi	14
3.2. A vizsgált vállalkozások üzleti modelljei	16
3.3. A vizsgált vállalkozások létértelme (raison d'être)	16
3.4. A vizsgált vállalkozások sikerdefiníciói	17
3.5. A doktori kutatásból leszűrt gyakorlati javaslat.....	17
4. Főbb hivatkozások.....	17
5. A témakörrel kapcsolatos saját (ill. társszerzős) publikációk jegyzéke	21

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Az empirikus kutatás mintáját alkotó ökológiailag tudatos magyar vállalkozások listája és néhány fő jellemzője.....	10
2. táblázat: A mintabeli vállalkozások fő jellemzőinek összesítése.....	11
3. táblázat: Az interjúátiratokban beazonosított mintázatok csoportosítása	15

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

A doktori kutatás megalapozásához Maxwell (2013) alapján három dimenzióban határoztam meg kutatási céljaimat. (1) Legátfogóbb szinten a személyes célkitűzéseim között szerepel, hogy jelentőségteljes munkával hozzájáruljak a világot jobbító tevékenységekhez; segítsen az embereket és a gazdálkodó szervezeteiket, hogy felismerjék, kizárólag materialista célok kergetésével tönkre tesszük a földi élet feltételeit biztosító bioszférát; illetve jobb emberré, kutatóvá váljak, és tudásom átadásával támogassam az embereket a saját fejlődésükben. (2) Ezekből az átfogó célokból levezetett gyakorlati céljaim, hogy a következő kérdésekre adható válaszokat kutassam: Hogyan élhetünk jelentőségteljes életet úgy, hogy közben hozzájárulunk a természetet pusztító folyamatok megállításához, visszafordításához? Hogyan alakíthatunk ki olyan gazdaságot, amely nem rombolja, hanem javítja a természet állapotát, szolgálja a társadalmat, és hozzájárul az emberiség értékeinek megőrzéséhez? Szintén gyakorlati célom még, hogy részt vegyek az értékorientált, különösen az ökológiailag tudatos vállalkozások működésének és értékhatásterének a megértésére irányuló kutatásokban. (3) Az előzőekből következő intellektuális céljaim pedig, hogy szeretném feltérképezni, hogy: melyek az ökológiailag tudatos vállalkozás és gazdaság koncepciói, mik ezek fő jellemzői, egymáshoz való kapcsolódási pontjai; milyen értékekkel rendelkeznek az ökológiailag tudatos magyar vállalkozások; milyen a működési környezetük; miért (*raison d'être*) és hogyan (üzleti modell) működnek, miként valósítják meg etikai meggyőződéseiket, értékorientációjukat, és hogyan tudnak megbirkózni a mai magyar gazdaság kihívásaival; hogyan határozzák meg a sikert, mi a túlélésük záloga; az ökológiailag tudatos magatartásuk milyen előnyös hatásokat eredményez a környezetre nézve; foglalkoznak-e ezek a vállalkozások az ökológiai átalakulás kérdéseivel, lehetségesnek tartják-e, és ha igen, miként; gyakorlati példáikból merítve megfogalmazhatók-e ajánlások a fennálló gazdasági rendszer ökológiai átalakítására; illetve felfedezhetők-e új elméleti koncepciók a működésük során.

Jelen doktori kutatásban – közvetlenül az intellektuális céljaimra épülően – a következő kutatási kérdésekre keresem a választ:

- (1) Melyek az ökológiailag tudatos vállalkozás és gazdaság koncepciói? Mik az egyes koncepciók fő jellemzői és egymáshoz való kapcsolódási pontjai?
- (2) Milyen értékorientációval rendelkeznek a vizsgált ökológiailag tudatos magyar vállalkozások?
- (3) Milyen üzleti modelleket használnak a vizsgált vállalkozások?
- (4) Mi az alapvető célja, létértelme (*raison d'être*) a vizsgált vállalkozások működésének?
- (5) Mi a vizsgált vállalkozások sikerdefiníciója?

1.1. Kutatási előzmények

A hazai és nemzetközi szakirodalom elemzése során azt tapasztaltam, hogy a vállalkozások értékorientációját számos esetben kutatják, de jóval kevesebbszer az ökológiai tudatosság kérdését. A kettő együttes elemzésére pedig alig akad példa. Elsősorban az ökológiai tudatosság kérdése az, amely – a környezettudatosságtól eltérően – kevésbé jelenik meg a gazdasági publikációkban. A következőkben az értekezés előzményeinek tekinthető nemzetközi kutatások közül egyet, a hazai vizsgálatokból pedig kettőt emelek ki.

Susanne Kaldschmidt 2011-es kutatása a fenntarthatóság értékeivel és az üzleti felső vezetők személyes értékeinek fenntarthatósági stratégiákra gyakorolt hatásával foglalkozott. A nála „awareness”-ként használt tudatosság fogalom nem egyezik meg az elméleti háttérben általam feltárt „consciousness” fogalmával, mindazonáltal jó kiindulási pontot jelentett számomra a munkája. Fő kutatási eredménye, hogy a fenntarthatóság terén jobb teljesítménnyel rendelkező vállalatok vezetőinek személyes értékei tükröződnek a vállalat fenntarthatósági stratégiáiban, amelyek ezáltal transzformatívak, innovatívak és hitelesek. Hangsúlyozza továbbá, hogy a személyes értékek vállalati stratégiákba való átvitelének mértéke nagy részben attól függ, hogy a vezetők hogyan fogják fel saját szerepüket, illetve a gazdaság szerepét a társadalomban (Kaldschmidt, 2011).

2008-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságtudományi Központjának értékorientált vállalkozásokat vizsgáló kutatása megállapította, hogy az értékorientált vállalati magatartás a magyar gazdasági viszonyok között is megvalósítható, mert – Robert Frank (2004) hipotézise szerint – a magasabb működési költségek megtérülnek az érintettek bizalma és elkötelezettsége által biztosított egyedi gazdasági előnyökön keresztül (Zsolnai – Györi, 2011).

2011 folyamán részt vettem a BCE Gazdaságtudományi Központ által végzett „Fenntartható, társadalmilag felelős vállalati gyakorlat” című kutatásban. Az empirikus kutatás során olyan progresszív hazai vállalkozásokat vizsgáltunk, amelyek az ökológiai megfontolásokat tudatosan használják az üzleti modelljeikben. A vizsgálat újra alátámasztotta Robert Frank hipotézisét, továbbá kimutatta, hogy a megkérdézett vállalkozások vezetőik személyes elkötelezettségére, belső motivációjukra alapozzák az ökológiailag orientált működést; valamint az ökológiailag orientált vállalatok motivációja és sikerdefiníciója többdimenziós: érintettjeik jóléte éppúgy fontos számukra, mint saját anyagi boldogulásuk (Györi – Ócsai, 2014).

E korábbi kutatások témájához kapcsolódva és eredményeikre építve jelen doktori kutatás a következő pontokon lép túl a kutatási előzményeken: az ökológiai tudatosság és az üzleti vállalkozásokban való megjelenésének elméleti szakirodalmi összefoglalása; az ökológiailag tudatos vállalkozások értékorientációjának mélyebb, korábban még nem alkalmazott, kvalitatív módszertan segítségével történő vizsgálata; és a kiválasztott vállalkozások üzleti modelljeinek e területen még nem alkalmazott

megközelítés (Chesbrough – Rosenbloom, 2002) szerint rendszerezett, összehasonlító módon történő bemutatása és elemzése.

1.2. A téma indoklása

Kutatások (lásd többek között Carrington, 2016; Waters et al, 2016) támasztják alá, hogy napjainkban már az antropocén¹ korban élünk, amelyben az emberi tevékenységek a Föld ökoszisztémáira jelentős és globális hatást gyakorolnak (Crutzen – Stoermer, 2000; Steffen – Broadgate et al, 2015). Bioszféra-átalakító tevékenységünk – elsősorban a társadalmak és gazdaságok globálissá váló működése által – napjainkra olyan mértékű lett, ami a többi fajhoz képest összehasonlíthatatlanul nagyobb arányú, káros és jórészt visszafordíthatatlan változásokat eredményez. Már nem csupán a jóllétünk, hanem saját és más fajok életfeltételeinek a megmaradása forog kockán (Pataki – Takács-Sánta, 2005; Takács-Sánta, 2004). Az egész bolygónkra kiterjedő ökológiai válság enyhítéséhez az ökológiai tudatosság elterjedése és a természeti környezet helyreállítását előtérbe helyező gyakorlat szükséges, amely lehetővé tenné, hogy a gazdaság ismét a természetbe és a társadalomba „beágyazott” rendszerként működjön (Polányi, 1976).

Számos kiváló tudósnak és kutató közösségnek (többek között Rachel Carson (1974), Római Klub (Club of Rome, 2018), Mihajlo Mesarovic (Mesarovic – Pestel, 1974), Jan Tinbergen (1979), Ernst F. Schumacher (1991), Stockholm Resilience Centre (Steffen – Richardson et al, 2015)) köszönhetően már csaknem fél évszázada tudjuk, hogy nagyon súlyos problémák elé nézünk. Az ökológiai válság konkrét jeleit tekintve Takács-Sánta András (2010) felosztása szerint a fő környezeti problémák a következők: a természetes élőlénytársulások változása, erdőirtás, talajpusztulás; a globális bio- és geokémiai ciklusok változása, szennyeződések, „savas esők”, szmog, eutrofizáció, „ózonlyuk”; a globális éghajlatváltozás; a biológiai sokféleség csökkenése; az élelem, az élelmiszer szűkössége; az édesvíz-szűkösség. Az egyes kategóriák tekintetében külön-külön vagy összevontan – a teljesség igénye nélkül – a következő fő kutatási szervezetek és programok követik nyomon a változásokat, és támasztják alá azok többnyire egyre kedvezőtlenebbé váló tendenciáit: az ENSZ Környezetvédelmi Programja (UNEP) 1972-től; éghajlati világkonferenciák 1985-től; Brundtland Bizottság 1984-1987-ig; Éghajlat-változási Kormányközi Testület (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC, 2013, 2017) 1988-tól; az ENSZ „Global Environmental Outlook” projektje 1995-től (UNEP, 2012) és „Millennium Ecosystem Assessment”-je 2000-től (MEAB, 2005); a World Wide Fund for Nature

¹ A földtudományokban egyelőre még nem történt meg az antropocén korszak hivatalos elismerése, és nincs általános egyetértés a kezdetét illetően sem (egyések szerint a több mint 12 ezer évvel ezelőtti tehető újkőkori mezőgazdasági forradalomtól számítandó, mások az ipari forradalomtól, illetve a legtöbben a második világháború végi nukleáris teszttől eredeztetik). Általánosan elfogadott azonban, hogy az antropocén drámaian eltér a megelőző korszakoktól, és a földi rendszerek korlátaiba (planetary boundaries (Steffen - Richardson et al, 2015)) ütköző, az 1950-es évektől egyre gyorsuló mértékben romló ökológiai, illetve kedvezőtlenebbé váló társadalmi és gazdasági folyamatok (ezt hívják a „nagy felgyorsulás” (great acceleration) jelenségének (Steffen – Broadgate et al, 2015)) miatt kiemelt figyelmet érdemel a vizsgálata.

„Living Planet Report”-ja és „Living Planet Index”-e 1998-tól (WWF, 2016); a Global Footprint Network 2003-tól (GFN, 2018); továbbá a 2012-ben az „ENSZ Fenntartható Fejlődés Rio+20” konferenciáján életre hívott, világszerte több mint 40 ezer természet- és társadalomtudós munkáját összefogó „Future Earth” program, amely a World Climate Research Programme, az International Geosphere-Biosphere Programme, a DIVERSITAS és az International Human Dimensions Programme on Global Environmental Change programok több mint három évtizedes kutatási tapasztalait hivatott tovább vinni és meghaladni (Future Earth, 2018).

A fogyasztás és a gazdasági növekedés hajtotta tevékenységeinkkel súlyos változásokat okozunk a bolygónknak. De elértük-e ezen az áron a mindannyiunk által élvezhető anyagi, szellemi jólétet és boldogságot? Colin Ash angol közgazdász tanulmányában összegzi, hogy az elmúlt ötven évben a gazdaságilag fejlettebb országok sokkal gazdagabbak lettek, ennek ellenére az emberek átlagos boldogság szintje nem változott (Easterlin-paradoxon), mert a jövedelemnövekedés csak egy bizonyos jövedelemszintig (2005-ös árakon számolva körülbelül évi 20000 USD-ig) növeli a boldogságot, e fölött sokkal inkább a személyközi kapcsolatok minősége és gazdagsága járul hozzá az emberek boldogságához, mint a növekvő jövedelem és fogyasztás (Ash, 2010). Ennél összetettebb képet mutat a New Economic Foundation által 2006-ban létrehozott „Happy Planet Index”, amely a várható élethosszt, az étellel való elégedettséget és az ökológiai lábnyomot foglalja egyetlen mutatóba (NEF, 2009). A Happy Planet Index – jövedelmi egyenlőtlenségekkel is kiegészített - 2016-os adatai szerint voltak olyan országok, amelyek javítani tudtak az összesített mutatójuk értékén, de egyetlen ország sem akadt, amely mindegyik területen elérte volna a kitűzött célokat (három tényező együttes javítása az ökológiai lábnyom 100% alatt tartása mellett) (NEF, 2016).

Az ökológiai válság tagadhatatlan jelei bizonyítják, hogy a fennálló, növekedésen alapuló gazdasági rendszer működőképessége nem fenntartható, hiszen feléli az erőforrásait, tönkreteszi saját létfeltételeit. Ahogy Herman Daly (2008) írja, az ökológiai korlátokba ütköző globális növekedés nagyobb költségekkel jár, mint amennyi nyereséget hoz, így nem gazdagabbá, hanem szegényebbé tesz bennünket. A napjainkban kedvelt hatékonyságnövelési törekvések sem hozhatnak megoldást, mert éppen az ellenkező hatást érik el, mint amit szeretnénk. Egy erőforrás felhasználásának javuló hatékonysága megnöveli az adott erőforrás kínálatát, ezzel csökkenti annak árát, ami viszont a felhasznált mennyiség növekedését okozza („Jevons-paradoxon”), azaz sokkal hamarabb érjük el az ökológiai korlátokat. A növekedéssel ráadásul a fejlődés elé állított másik cél, a szegénység globális csökkentése sem érhető el, mert a növekedés nem a szegény országok alapvető szükségleteit, hanem sokkal inkább a fejlett országok igényeit szolgálja (Daly, 2008).

Túlnyomó részt éppen maga az uralkodó üzleti modell okozza és mélyíti az ökológiai válságot (Daly – Cobb, 1989; Brenkert, 1995; Shrivastava, 1995; Ims et al., 2014; Capra – Jakobsen, 2017; Jakobsen,

2017). Az ökológiai válság változásának üteme miatt nem elégségesek a kisléptékű módosítások. Elengedhetetlen a gazdaság ökológiai átalakítása, új progresszív üzleti modellek kifejlesztése és alkalmazása, amelyek meghonosítják az üzleti világban az etikai nézőpontok figyelembe vételét, az ökológiai értékek tiszteletét, a holisztikus és transzdiszciplináris megközelítéseket, és az alternatív gondolkodási és viselkedési módokat (Ims et al., 2014; Ims – Pedersen, 2015; Zsolnai, 2015; Capra – Jakobsen, 2017; Jakobsen, 2017; Harangozó et al., 2018; Steffen – Rockström et al., 2018).

2. A felhasznált módszerek

Az ökológiailag tudatos vállalkozások értékorientációja kutatásának jelenlegi fázisában nem az eredmények általánosíthatósága a fő cél, hanem a kiválasztott esetek mélyebb megismerése, az alkotóelemek és kapcsolatok feltárása. A vizsgált vállalkozások jellegzetességeit, a működésüket befolyásoló tényezőket kutatom, elsősorban konstruktivista ismeretelméleti beállítódással és kevésbé strukturált kvalitatív kutatási módszertan alkalmazásával (Miles et al, 2014; Cassell – Symon, 2004).

Creswell (2007) alapján a kvalitatív kutatások tervezési folyamatát célszerű a kutató előfeltevéseinek tisztázásával indítani. A kvalitatív kutatásokra ontológiailag, episztemológiailag, axiológiailag, retorikailag és módszertanilag a következő előfeltevések jellemzők. (1) Lételeméletileg: a valóságot szubjektívnek, a kutatásban résztvevők által meghatározottan többféleképpen tekintik. A kutatók ezért ehhez illeszkedve idézeteket, a kutatás alanyainak saját szavait, kifejezéseit használják bizonyítékokként állításuk alátámasztására. (2) Ismeretelméletileg: a kutató és a kutatás tárgya közötti távolság csökkentésére törekednek; azaz a kutató együttműködik, időt tölt a kutatás résztvevőivel, igyekszik az adott terület „bennfentesévé” válni. (3) Értékelméletileg: a kutató elismeri, hogy a kutatást különböző értékek befolyásolják, ezért nyíltan feltárja és kinyilvánítja azokat a saját és a résztvevők interpretációinak összevetésekor. (4) Retorikailag: a kvalitatív kutatás nyelve inkább informális, személyes hangvétellű, a kutató elsősorban minőségi kifejezéseket használ, definíciókat pedig csak korlátozott mértékben; narratívái közérthetőek, tetszetős stílusúak, gyakran alkalmaz bennük egyes szám első személyben írt mondatokat. (5) Módszertanilag: a kutatás induktív logikát követ, a kutatás tárgyát összefüggéseiben vizsgálja, a kutatástervezés rugalmasan alakulhat az előzetes eredmények ismeretében. A kutató a részletekkel, a sajátosságokkal foglalkozik az általános megállapítások előtt; az összefüggésekre kellő hangsúlyt helyez, a tapasztalatok alapján folyamatosan felülvizsgálja a kérdéseket.

A kvalitatív kutatásoknak nincs általánosan elfogadott meghatározott felépítése, hiszen az a kutatás jellemzőitől függően más és más lehet, illetve a kutatás folyamán a megszülető tapasztalatok függvényében folyamatosan változhat. A módszertani írások javaslatait szintetizálva a doktori

értekezés témájához illeszkedve a kutatás módszertani lépései a következők: a kutatás ismeretelméleti hátterének bemutatása, a megfigyelési egységek azonosítása, a mintavételi eljárás és a vizsgált populáció meghatározása, az adatgyűjtés és rögzítés, az adatelemzés, az elemzés megbízhatóságának, érvényességének vizsgálata, etikai szempontok áttekintése, és az eredményalkotás (Mason, 2002; Krippendorff, 2004; Creswell, 2007; Babbie, 2008; Maxwell, 2013; Miles et al, 2014).

2.1. A kutatás ismeretelméleti háttere

A kutatás ismeretelméleti szempontból konstruktivista: a doktori értekezésben elfogadom a konstruktivista tudományfilozófiában gyökerező tudományos megközelítések alapvetéseit. Ezek többek között a külső, objektív, az emberi tevékenységektől, tudástól független világ és társadalmi valóság, illetve az értéksemleges tudományos módszer létezésének a megkérdőjelezése. E megközelítés szerint mind a laikus, mind a tudományos tudás létrehozásának a célja az adott kontextusban a világ sajátos rendszer- és nyelvészociológiai szabályoknak megfelelő hasznos, a lényegét pontosan tükröző, összefüggő, stabil és jelentésteljes bemutatása (Maréchal, 2010). Az egyének az őket körülvevő világ megértésére törekedve a különböző dolgokra vonatkozó tapasztalataikból hoznak létre szubjektív jelentéseket. Ez a kutatóra is igaz, aki elfogadja és keresi a nézőpontok sokrétűségét, az elméletet a társadalmi kölcsönhatások során, történelmi és kulturális normák által meghatározva létrejövő szubjektív jelentéstartalmakból építi fel, és határozza meg a jelentések mintázatát. A kutató felismeri, hogy saját filozófiai feltételezései, világlátása, értékei, hiedelmei, tapasztalatai is befolyásolják a feltárt jelentéstartalmak értelmezését, ezért az előbbieket egyértelművé tétele, kinyilvánítása mellett interpretálja a kutatás eredményeit (Creswell, 2007).

2.2. Megfigyelési egységek és mintavétel

A doktori értekezés az ökológiailag tudatos magyar vállalkozások alapsokaságára fókuszál, amiből az egyes vállalkozások, illetve azok hivatalos képviselői (tulajdonosai, vezetői) a megfigyelési egységek. A vizsgált populációt – a téma speciális tudást megkövetelő jellemzői (progresszív, értékorientált, ökológiai értékek iránt elkötelezett magyar gazdálkodó szervezetek csoportjának beható ismerete) miatt – szakértői, célirányos mintavétel (Hunyadi et al, 1997; Babbie, 2008) segítségével alakítottam ki. A mintát öt a témában jártas magyar kutatóval és gyakorlati szakemberrel² folytatott személyes, illetve e-mailes egyeztetés alapján állítottam össze (tizenöt főt kerestem meg, de közülük csak az említett öt tudott érdemi segítséget adni). A szakértőkkel folytatott egyeztetések eredményeiből első lépésként egy bővebb 33 elemű listát állítottam össze, amelyből az empirikus kutatás idő- és anyagi keretén belül, illetve a megkeresett vállalkozások képviselői (tulajdonosai, vezetői) rendelkezésre állása alapján végül 14 vállalkozást tudtam részletesen megvizsgálni; ez a kutatás mintája. A mintába

² Az öt kutató, gyakorlati szakember neve (intézménye): Csepku Ádám (szabadúszó környezetvédő), Papp József (Budapesti Corvinus Egyetem), Takács-Sánta András (Eötvös Loránd Tudományegyetem), Tóth Gergely (Pannon Egyetem, KÖVET Egyesület), Zsolnai László (BCE)

került vállalkozások képviselői 12 esetben a vállalkozás tulajdonosai és vezetői is egyben, 2 vállalkozásnál pedig felső vezetők. A mintába került vállalkozások listáját és fő adatait az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: Az empirikus kutatás mintáját alkotó ökológiailag tudatos magyar vállalkozások listája és néhány fő jellemzője

Sor-szám	Szektor	Név	Székhely	Alapítás	Árbevétel (eFt, 2017.12.31./ *=2016.12.31.)	Létszám (fő, 2018. 08. hó)
1.	Energia	ALTEO Energiaszolgáltató Nyrt.	Budapest	2008	18 389 000	220
2.	Élelmiszer, mezőgazdaság, ökofarmok	Pendits Szőlőbirtok és Pincészet Kft.	Abaújszántó	1991	6 395	1
3.		Pipacs Pékség Kft.	Budapest	2014	7 077	8
4.		Pannonhalmi Apátsági Pincészet Kft.	Pannonhalma	2002	463 408	26
5.	Egészség-megőrzés	Béres Gyógyszergyár Zrt.	Budapest	1993	11 135 215	442
6.		Bio-Drog-Berta Kft.	Kalocsa	1995	148 934	4
7.	Közlekedés, szállítás	Hajtás Pajtás Kft.	Pilisszentlászló	1999	330 706	68
8.	Építőipar	Kör Építész Stúdió Kft.	Budapest	1989	9 849	1
9.		Skanska Magyarország Kft.	Budapest	1997	* 914 685	28
10.	Kereskedelem	Nekedterem Magyarország Kft.	Budapest	2012	52 838	3
11.		Zöldbolt (Zelenák Adrián e.v.)	Veszprém	2007	* 233 000	11
12.	Ruházat, design	Réthy Fashion Kft.	Szigetszentmiklós	2012	5 782	5
13.		NES Shoes (Erlin Galéria Nonprofit Kft.)	Budapest	2009	1 798	2
14.	Pénzügyintézet	MagNet Bank Zrt.	Budapest	1995	5 790 000	225

Forrás: saját szerkesztés az Igazságügyi Minisztérium Céginformációs, az Elektronikus Cégeljárásban Közreműködő Szolgálat (<https://www.e-cegjegyzek.hu/>), valamint a Creditreform Szolgáltató és Tanácsadó Kft. (<http://www.ceginformacio.hu/>) ingyenes online céginformációs szolgáltatása, illetve a vállalkozásokkal folytatott félig strukturált interjúk alapján

A mintába került vállalkozások kiválasztása során a szakirodalmi mintavételi stratégiák (Patton, 2002; Miles et al, 2014) közül a következőket alkalmaztam: (1) információban gazdag esetek: a szakértők körében az ökológiai tudatosságukról jól ismert magyar vállalkozásokat kerestem, hogy az általam vizsgált jelenség, az ökológiai tudatosság vállalkozásokban való érvényesülését részletetekbe menően elemezhessem. (2) Maximálisan eltérő esetek: a kiválasztott 14 vállalkozás a magyar gazdaság nyolc meghatározó szektorában (energiaipar; mezőgazdaság, élelmiszertermelés; egészségmegőrzési készítmények; közlekedés, szállítás; építőipar; kereskedelem; ruhaipar, design; pénzügyintézet) tevékenykedik. Igyekeztem a tevékenységbeli különbségek mellett a cégforma (a kiválasztott 14 vállalkozásból 1 nyilvánosan működő részvénytársaság., 2 zártkörűen működő részvénytársaság., 9 korlátolt felelősségű társaság., 1 nonprofit kft. és 1 egyéni vállalkozás), földrajzi elhelyezkedés (8

budapesti és 6 vidéki székhelyű vállalkozás), az alapítás éve szerinti (1 vállalkozás 5 évnél fiatalabb, 4 vállalkozás 5-10 év közötti, 3 vállalkozás 10-20 év közötti, 6 vállalkozás 20-30 év közötti), és a méretbeli (az Európai Bizottság 2003/361/EK ajánlása alapján 3 vállalkozás minősül nagyvállalatnak, 1 közép-, 3 kis-, illetve 7 mikrovállalkozásnak) eltéréseket is maximalizálni, hogy minél változatosabb háttérű esetekben lehessen megvizsgálni az ökológiai tudatosság jellemzőit. A tulajdonlás tekintetében már kevésbé nagy a szóródás: 11 vállalkozásnak magyar magánszemélyek, 1 vállalkozásnak magyar egyház és bank, 1 vállalkozásnak külföldi vállalat a tulajdonosa, 1 pedig a Budapesti Értéktőzsdén jegyzett. A mintába választott vállalkozások fő jellemzőinek összesítését a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat: A mintabeli vállalkozások fő jellemzőinek összesítése

Jellemző	Összesítés							
	1 energia	3 élelmiszer	2 egészség	1 közlekedés	2 építőipar	2 kereskedelem	2 design	1 pénzügy
Cégforma	1 nyrt.		2 zrt.		9 kft.		1 nonprofit kft. 1 egyéni vállalkozás	
Székhely	8 budapesti				6 vidéki			
Alapítás éve	6-nál 1989-1998 között		4-nél 1999-2008 között		3-nál 2009-2013		1-nél 2014-2018 között	
Méret	3 nagyvállalat		1 középvállalkozás		3 kisvállalkozás		7 mikrovállalkozás	
Tulajdonos	11-nél magyar magánszemélyek		1-nél magyar egyház és bank		1-nél külföldi vállalati		1 tőzsdén jegyzett	

Forrás: saját szerkesztés

A mintavételi stratégiák közül a (3) homogenitásra törekvés és a (4) kritérium szempont is megjelent, hiszen a kiválasztott vállalkozások mind ismertek az ökológiai tudatosságukról, ami a kiválasztásukat megalapozta; ugyanakkor (5) megerősítő esetekként is szolgáltak, mert mindegyik valamilyen szempontból élenjáró az ökológiailag tudatos működés terén. Kiemelhető még a (6) rétegzett célzottság stratégiája, azaz egy-egy szektorból két-két vállalkozást is igyekeztem kiválasztani, hogy szektoron belüli összehasonlításuk további szemponttal bővíthesse az elemzés mélységét. Végül a (7) politikai fontosság is a megfontolás tárgyát képezte, mert több kiválasztott vállalkozás a nemzetgazdaság számára is meghatározó jelentőségű szektorban működik, így a kutatás különböző döntéshozók érdeklődésére is számot tarthat; növelve ezzel a kutatási eredmények hasznosulásának esélyeit.

2.3. Adatgyűjtés, adatrögzítés

A doktori értekezés empirikus kutatási részében a kutatás témájához, háttéréhez, céljaihoz alkalmazkodva a kutatási kérdések megválaszolásához kétféle adatgyűjtési, adatgenerálási módszert alkalmaztam. Elsődleges módszerként a kiválasztott ökológiailag tudatos magyar vállalkozások képviselőivel (tulajdonosaival, vezetőivel) készítettem félig strukturált interjúkat (Mason, 2002; Kvale,

1996; 2006; King, 2004; Barlow, 2010). A másodlagos módszert pedig a vállalkozások honlapjai, nyilvánosan elérhető hivatalos adatai, vállalati dokumentumai, illetve az egyes interjúkon rendelkezésre bocsátott egyéb dokumentumok (például fenntarthatósági jelentés, etikai és magatartási kódex, éves jelentés, fenntartható fejlődési egyesület program összefoglalója, magazin, termékismertető), illetve ezek elemzése jelentette.

Az interjúk lefolytatásához – a félig strukturált interjúzás rugalmasságához illeszkedő módon – elsősorban nem zárt kérdéseket tartalmazó, kötött tartalmú és sorrendű kérdőívet, hanem interjúvázlatot használtam. Ennek összeállításához, a kérdések megfogalmazásához King (2004) javaslata alapján három fő forrást vettem igénybe: a kutatási téma szakirodalma, a kutatási terület tapasztalt szakértőivel folytatott előzetes informális egyeztetések, illetve saját korábbi ismereteim és tapasztalataim. A szakirodalom mellett legfontosabb forrásként a témavezetőmmel folytatott egyeztetés, illetve a Gazdaságetikai Központ jelen kutatáshoz közel álló témájú korábbi kutatásai szolgáltak. Az interjúkat az interjúalanyoktól kapott engedély alapján hangfelvételen rögzítettem, illetve róluk a Creswell (2007) által javasolt módon jegyzőkönyvet készítettem. Az interjúk hangfelvételeiből számítógépes adatállományba készítettem átiratot.

2.4. Adatelemzés

A kiválasztott ökológiailag tudatos magyar vállalkozások értékorientációjának kutatását kétféle megközelítéssel végeztem. Az elméleti szakirodalom feldolgozásával előre meghatározott 13 ökológiai érték³ fontosságának adott interjúalany szerinti jellemzésének vizsgálata deduktív logikát követ, mert az elméletből indul ki. A válaszadó egy 7 fokozatú Likert-skálán (ahol az 1-es érték jelentette a legkisebb fontosságot, a maximális 7-es a legnagyobb fontosságot) jelölhette meg választát, hogy az adott ökológiai érték mennyire fontos a vállalkozói létben. E kérdéseknél a számmal is jelölt kategóriák kiválasztása mellett a válasz részletes indoklását is kértem az interjúalanyoktól. Ilyen módon a félig strukturált és a strukturált interjúkra jellemző technikák kombinált alkalmazásával a kvalitatív részletgazdagságának előnyei megőrizhetők maradtak, illetve – a Likert-skála segítségével történő felmérések korlátainak tudatában⁴ – korlátozott mértékben ugyan, de a válaszok formálisan is összehasonlíthatókká, ábrázolhatókká váltak (Barlow, 2010; Robbins – Heiberger, 2011). Az üzleti modellek elemeinek beazonosítása, a meginterjúvált vállalkozások létértelmének és

³ Az előre meghatározott 13 ökológiai értéket a témavezetőmmel egyeztetve választottam ki a doktori értekezés 2.3.1. Az ökológia fogalma, valamint 2.3.3. Az ökológiai tudatosság című pontokban feldolgozott szakirodalmak alapján.

⁴ A Likert-skálával történő mérés korlátai a teljesség igénye nélkül például a következők:

(1) a Likert-skála sorrendi skála, ezért az ilyen adatok a magasabb mérési szintű különbségi, illetve arány-skálán alkalmazható matematikai-statisztikai műveletek (például számtani, mértani átlag-, szórásszámítás) elvégzésére nem alkalmasak (Hunyadi et al, 1997; Jamieson, 2004);

(2) a kérdésekre adott válaszok többféle torzítást is szenvedhetnek, például a társadalmi kívánatosság (social desirability), egyetértési szándék (acquiescence), középértékek választása (central tendency) miatt (Cassell – Symon, 2004; Babbie, 2008; McLeod, 2008; Mills et al, 2010).

sikerdefinícióinak meghatározása szintén a deduktív megközelítéshez áll közel, mert meglévő kategóriák megjelenésének feltérképezésére törekszik.

A vállalkozások értékorientációjának vizsgálatát azonban induktív logika szerint is elvégeztem. A félig strukturált interjúk hangfelvételeinek átiratát, az interjúk során készült jegyzeteimet, illetve a másodlagos információforrásként használt dokumentumok szövegét a kvalitatív elemzéshez használt adatelemzési technikák segítségével is elemeztem (kvalitatív tartalomelemzés: Patton, 2002; Krippendorff, 2004; Hsieh – Shannon, 2005; Bowen, 2009; Stan, 2010; illetve tematikus elemzés: Boyatzis, 1998; Fereday – Muir-Cochrane, 2006; Lapadat, 2010). A tartalomelemzés során nem az elméletből meghatározott értékek felmerülésére koncentráltam, hanem a szövegből indulva, az egyes bekezdésekben azonosítható jelentéstartalmak kódolásán, kategorizálásán keresztül olyan mintázatok feltárására törekedtem, amelyek jól jellemezhetik az adott vállalkozás értékhatárát, motivációját, kultúráját, gondolkodásmódját. Az ezzel a szándékkal végzett tartalomelemzés eredményeként beazonosított 36 mintázat jelentésének elemzése, értelmezése során az egymáshoz közelebb állókból összevont halmazokat képeztem.

A félig strukturált interjúk mellett – az adatforrások és az adatgyűjtési módszerek triangulációjaként – a mintában szereplő vállalkozásoktól származó dokumentumokat is vizsgáltam dokumentumelemzés segítségével (Bowen, 2009).

2.5. Az elemzés megbízhatósága, érvényessége

A kvalitatív kutatásoknál is törekedni kell a lehető legnagyobb mértékű objektivitás, megbízhatóság és érvényesség elérésére. Az objektivitás felé történő közeledés érdekében kutatói értékítéleteimet, előfeltételezéseimet, céljaimat előzetesen feltártam és bemutattam, illetve a kutatási folyamatot részletesen dokumentáltam, az elővigyázatosság elvére épülő adatrögzítést, adattárolást alkalmaztam, hogy szükség esetén ellenőrizhető, újra elvégezhető legyen a teljes folyamat. A megbízhatóság növeléséhez egyértelműsége, következetessége koncentráltam, illetve különböző típusú triangulációkat használtam. Egyrészt az interjúk elemzése mellett más dokumentumokat is megvizsgáltam (adatforrás trianguláció), másrészt egy tanszéki kutatótársam segítségét is kértem a 14-ből 3 véletlenszerűen kiválasztott interjú újrakódolásához (elemzők közötti trianguláció). A vállalati dokumentumok, honlapok szövegének elemzése megerősítette a beazonosított mintázatokat; illetve a kutatótársammal azonosan kódolt mintázatok aránya elérte a szakirodalomban meghatározott küszöbértéket. A kutatási eredmények érvényességének fokozása érdekében a megállapítások alátámasztásához közvetlenül az interjúk szövegéből származó idézeteket alkalmaztam, illetve az adatelemzés során deduktív és induktív megközelítéssel is végeztem vizsgálatot (Krippendorff, 2004; Miles et al, 2014). Mindezek ellenére, mivel jelen doktori kutatás kis elemszámú mintára épül, ezért az eredmények nem általánosíthatók. Mindazonáltal e kvalitatív kutatás célja nem a reprezentativitás

elérése, hanem a kiválasztott esetek részleteinek megértő feltárása, szintetizálása volt, amely új ismeretek megalapozhatnak további jövőbeli kutatásokat, illetve a gyakorlati élet számára hasznos javaslatokat.

2.6. Etikai szempontok

A doktori kutatás során elfogadtam Maxwell (2013) kutatástervezési felfogását, amely szerint az etikai kérdések mérlegelése nem elkülönült tényező, hanem kulcsfontosságú szempont, amelyet a kutatástervezés és lebonyolítás minden részében kiemelt figyelemmel kell kezelni. Több más tényezővel (például kutatói képességek, tapasztalatok és stílus; rendelkezésre álló erőforrások; érzékelt problémák; kutatás helyszíne; korábbi kutatások eredményei) együtt a kutatás környezeteként alapvetően befolyásolja a kutatás tervezését, megvalósulását. Ezen alapelvek mentén a doktori kutatás során különösen a következő szempontokra koncentráltam: (i) a kutatás résztvevői minden szükséges információt időben és megfelelő részletezettségben megkapjanak, hogy a döntést a kutatásban való részvételükről ezek ismeretében hozhassák meg (informed consent); (ii) az interjúk szervezése és lebonyolítása során törekedtem rá, hogy minél kisebb fennakadást okozzak az interjúalany munkájában; (iii) a tudomásomra jutott információkat bizalmasan kezeltem, csak azokat az adatokat használtam fel az elemzéshez, amihez az interjúalanyok hozzájárultak; (iv) a kutatási folyamat során végig a nyitott, őszinte kommunikációra törekedtem, illetve arra, hogy semmilyen szempontból ne éljek vissza az esetleg kialakuló információs, hatalmi aszimmetriával (Kvale, 2006; Creswell, 2007).

3. Az értekezés eredményei

Az empirikus kutatás alapján az alábbi összefoglaló megállapítások fogalmazhatók meg a vizsgált ökológiailag tudatos hazai vállalkozásokról.

3.1. A vizsgált vállalkozások értékorientációi

(1) Az ökológiailag tudatos hazai vállalkozások számára a következő értékek a legfontosabbak: felelősség, bizalom, titokra nyitottság, ökoszisztémák tisztelete, szeretet, mértékletesség és reciprocitás.

(2) Az olyan értékek, mint az alázat, a természeti létezők önértéke, a természeti beágyazódottság és a biológiai sokféleség fontosak, de nem meghatározó jelentőségűek az ökológiailag tudatos hazai vállalkozások számára.

(3) A holisztikus nézőpont értékét kevésbé tartják meghatározónak az ökológiailag tudatos hazai vállalkozások, de az interjúk tartalomelemzése alapján a felelősség után a második leggyakrabban beazonosítható értéknek bizonyul.

(4) A birtoklásmentesség olyan érték, amelyet egyáltalán nem vallanak magukénak az ökológiailag tudatos hazai vállalkozások.

(5) A mintabeli vállalkozások értékorientációját az interjúátiratok induktív logikájú tartomelemzésével is vizsgáltam. Ennek eredményét, a beazonosított mintázatok csoportosítását a 3. táblázat mutatja be. E szerint 4 fő mintázatsoportot tudtam meghatározni az (i) általános emberi jellemzőktől kezdve, a (ii) környezeti és (iii) társadalmi fókuszon keresztül a (iv) gazdasági hangsúlyokig. (A mintázatsoportokon belül az egyes mintázatok fentről lefelé a felmerülésük gyakorisága szerint következnek; a mintázat neve utáni szám azt jelzi, hogy a 14-ből hány interjúalany válaszaiban lehetett beazonosítani azt.)

3. táblázat: Az interjúátiratokban beazonosított mintázatok csoportosítása

A vizsgált 14 magyar vállalkozás			
emberi jellemzői	környezeti fókusz	társadalmi fókusz	gazdasági fókusz
elkötelezettség 11	környezettudatosság 13	társadalmi haszon, helyi közösségek 13	gazdasági tényezők, vállalkozási ismeretek szükségessége 14
nem-ártás, erőszakmentesség 11	oktatás, környezeti nevelés 9	emberségesség, emberi kapcsolat, emberközpontúság, emberléptékűség 12	innováció 13
optimizmus, remény, hála 11	újrahasznosítás 5	egészség, élet védelme 7	minőség 10
életfilozófia, világnézet 10		kultúra, esztétikum 6	értékalapú, etikus működés, transzparencia 7
példamutatás 10		misszió, küldetés 6	tanúsítás 5
hitelesség 6		társadalmi igény hiánya 6	munkaerőhiány 4
elszántság, kitartás 5		hagyomány 2	versenyelőny hiánya 1
negatív várakozások, csalódottság, kilátástalanság 5			
harmónia természettel, természethez kapcsolódás, összekapcsolódottság 5			
küzdelem, harc 4			
önbizalom 3			
önmegvalósítás, öröm 3			
tisztelet 3			
józan ész, praktikum 2			
A négy csoporton átívelő mintázatok:			
tudatosság, értelemkeresés 10			
együttműködés, verseny kerülése 9			
fenntarthatóság, triple bottom line 6			
önfenntartás, öngazgatás, autonómia, alkalmazkodóképesség, reziliencia 5			
organikuság 5			

Forrás: saját szerkesztés

A beazonosított és csoportokba rendezett mintázatok az emberi tényezők tekintetében a legváltozatosabbak, a környezeti fókuszról pedig a legkoncentráltabbak. A társadalmi és a helyi közösségek számára történő értékteremtésről, emberközpontúságról, emberi kapcsolatok fontosságáról,

illetve a gazdasági tényezők szerepéről (nehézségekről, kihívásokról, sikertényezőkről), valamint az innovációk és a minőség fontosságáról szinte minden válaszadó hangsúlyozottan nyilatkozott. A csoportok kialakítása mellett érdekes jelenség, hogy az alsó 5 mintázat inkább a 4 csoporton átívelőnek tekinthető, azaz a (a) tudatosság, értelemkeresés, (b) együttműködés, verseny kerülése, (c) környezeti, társadalmi és gazdasági fenntarthatóság, (d) önfenntartás, öngazgatás, autonómia, alkalmazkodóképesség, rugalmas ellenállóképesség, illetve (e) organikuság a vizsgált vállalkozások működésének egyfajta szintetizáló tényezője lehet.

3.2. A vizsgált vállalkozások üzleti modelljei

(6) Az ökológiailag tudatos hazai vállalkozások üzleti modelljei a tulajdonosok, vezetők személyes értékelkötelezettségeire épülnek, fő közös jellemzőik a piaci átlagnál kedvezőbb környezetterhelési jellemzők, a fokozottabb társadalmi felelősségvállalás, az érintetti kör szélesebb meghatározása és kiemelt figyelemmel kísérése, a példamutatás és élenjárás szándéka, az átlagosan magasabb költségszint, és/vagy alacsonyabb, de stabilabb jövedelmezőség, az erős versenyhelyzet, amelyben az értékelkötelezettségeikből származó versenyelőnyök segítik hosszú távú fennmaradásukat, az együttműködésre, tudásmegosztásra törekvés, illetve az alkalmazkodóképesség.

(7) Az ökológiailag tudatos hazai vállalkozások közül elsősorban a legkisebb méretűeknek kell nagyobb kihívást jelentő gazdasági helyzettel szembenéznie, mert főként finanszírozási, emberi erőforrást érintő nehézségekkel, illetve az általános vállalkozási ismeretek (marketing, értékesítés, pénzügy, emberi erőforrás menedzsment) hiányosságaival küzdenek.

(8) Az ökológiailag tudatos hazai vállalkozások üzleti modelljei több dimenzió (alapértékek, értékvállalások, költségszerkezet) mentén nagyon hasonlóak az élenjáró ökológiailag tudatos külföldi vállalkozásokhoz, a piaci szegmensek és az értékláncok szerkezete azonban nagy változatosságot mutathat, illetve jelentős különbség, hogy a nemzetközi vállalkozások mérete jellemzően számottevően nagyobb, a nyereséspotenciál kedvezőbb, valamint hogy globális versenyhelyzetben működnek.

3.3. A vizsgált vállalkozások létértelme (raison d'être)

(9) A vizsgált vállalkozások létértelmének meghatározásai a végzett tevékenységtől függően meglehetősen változatosak. A több esetben előforduló legfontosabb elemeik a többdimenziós (társadalmi, ökológiai, gazdasági) fenntarthatóságra törekvés és ennek népszerűsítése, példamutatás, hitelesség; általában az emberek, a természet egészségének, épségének védelme, életminőségének megóvása, illetve kifejezetten a magyar emberek, a magyar kultúra, társadalom és gazdaság, helyi közösségek szolgálata is; kiváló minőségű termékek, szolgáltatások előállítás; a nem mindenáron való

növekedésre, hanem az organikus fejlődésre törekvés; valamint az önmegvalósítás, a tulajdonosok, vezetők személyes értékelkötelezettségeinek megnyilvánítása.

3.4. A vizsgált vállalkozások sikerdefiníciói

(10) Az ökológiailag tudatos hazai vállalkozások a sikert minden esetben többdimenziósan értelmezik: a pénzügyi nyereség nem az egyetlen kiemelt cél, hanem eszköz a vállalkozás hosszú távú fennmaradásához, a valódi siker jellemzően 3-5, de akár 6-7 társadalmi, illetve ökológiai érték egyidejű összehangolt ápolása, megőrzése, valamint helyreállítása. A sikerdefiníciók fontos eleme a széleskörűen értelmezett érintetti hálózat jóllétének a figyelembe vétele.

3.5. A doktori kutatásból leszűrt gyakorlati javaslat

(11) Az ökológiailag tudatos vállalkozások erősítéséhez, működésük támogatásához, és ezen keresztül az ökológiai tudatosság mai magyar gazdaságbeli terjedése esélyeinek javításához javasolt az általában mikro és kis méretű, gazdasági nehézségekkel küzdő vállalkozások számára az általános vállalkozási ismeretek (pl. marketing, értékesítés, pénzügy, emberi erőforrás menedzsment) megszerzésének, fejlesztésének támogatása személyre szabott képzésekkel, képzési támogatásokkal, valamint az egymástól való tanulás, és az élenjáró külföldi gyakorlatok megismerése és követése.

4. Főbb hivatkozások

- Ash, C. (2010): Boldogság és közgazdaságtan. In Zsolnai, L. (szerk.) Boldogság és gazdaság. A buddhista közgazdaságtan eszméi. Az ökológiai gondolat III. Typotex Kiadó, Budapest. pp. 143-161.
- Babbie, E. (2008): The Basics of Social Research. 4th Edition. Thomson Wadsworth, Belmont.
- Barlow, C. A. (2010): Interviews. In Mills, A. J. – Eurepos, G. – Wiebe, E. (eds.) (2010): Encyclopedia of Case Study Research. Sage Publications, Thousand Oaks. pp. 495-499. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781412957397>
- Boyatzis, R. E. (1998): Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development. Sage Publications, London.
- Bowen, G. A. (2009): Document Analysis as a Qualitative Research Method. Qualitative Research Journal. Vol. 9, No. 2. pp. 27-40. DOI: <https://doi.org/10.3316/qj0902027>
- Brenkert, G. G. (1995): The Environment, The Moralists, The Corporation and Its Culture. Business Ethics Quarterly. Vol. 5, No. 4, pp. 675-697. DOI: <https://doi.org/10.2307/3857409>
- Capra, F. – Jakobsen, O. D. (2017): A conceptual framework for ecological economics based on systemic principles of life. International Journal of Social Economics, Vol. 44, No. 6, pp. 831-844. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJSE-05-2016-0136>
- Carrington, D. (2016): The Anthropocene epoch: scientists declare dawn of human-influenced age. The Guardian, 29 August, 2016.
- Carson, R. (2007): Néma tavasz. Katalizátor Kiadó, Páty.

- Cassell, C. – Symon, G. (2004): Introduction: The Context of Qualitative Organizational Research. In Cassell, C. – Symon, G. (eds.): *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research*. Sage Publications, London. pp. 1-10. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446280119>
- Chesbrough, H. – Rosenbloom, R.S. (2002): The role of the business model in capturing value from innovation: Evidence from Xerox Corporation's technology spin-off companies. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 11, No. 3, pp. 529-555. DOI: <https://doi.org/10.1093/icc/11.3.529>
- Club of Rome (2018): <http://www.clubofrome.org/>
- Creswell, J. W. (2007): *Qualitative Inquiry and Research Design. Choosing Among Five Approaches*. 2nd Edition. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Crutzen, P. J. - Stoermer, E. F. (2000) The Anthropocene. *IGBP Global Change Newsletter*. No. 41. pp. 17–18.
- Daly, H. E. – Cobb, J. B. (1989): *For the Common Good. Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*. Green Print, London.
- Daly, H. E. (2008): Frugality First. In Bouckaert, L. – Opdebeeck, H. – Zsolnai, L. (eds.): *Frugality: Rebalancing Material and Spiritual Values in Economic Life*, Vol. 4, Peter Lang, Bern. pp. 207-226.
- Fereday, J. – Muir-Cochrane, E. (2006): Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development. *International Journal of Qualitative Methods*. Vol. 5, No. 1. pp. 80-92. DOI: <https://doi.org/10.1177/160940690600500107>
- Frank, R. H. (2004): *What Price the Moral High Ground?: Ethical Dilemmas in Competitive Environments*. Princeton University Press, Princeton.
- Future Earth (2018): <http://www.futureearth.org/>
- GFN – Global Footprint Network (2018): <https://www.footprintnetwork.org/>
- Győri, Zs. – Ócsai, A. (2014): Ecologically-oriented enterprises in Hungary. *World Review of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, Vol. 10, No. 1. pp. 52-65. DOI: <https://doi.org/10.1504/wremsd.2014.058053>
- Harangozó, G. – Csutora, M. – Kocsis, T. (2018): How big is big enough? Toward a sustainable future by examining alternatives to the conventional economic growth paradigm. *Sustainable Development*. Vol. 26, pp. 172-181. DOI: <https://doi.org/10.1002/sd.1728>
- Hsieh, H-F. – Shannon, S. E. (2005): Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*. Vol. 15, No. 9. pp. 1277-1288. DOI: <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Hunyadi, L. – Mundruczó, Gy. – Vita, L. (1997): *Statisztika*. Aula Kiadó, Budapest.
- Ims, K. J. – Pedersen, L. J. T. – Zsolnai, L. (2014): How Economic Incentives May Destroy Social, Ecological and Existential Values: The Case of Executive Compensation. *Journal of Business Ethics*. Vol. 123, pp. 353-360. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1844-6>
- Ims, K. J. – Pedersen, L. J. T. (eds.) (2015): *Business and the Greater Good: Rethinking Business Ethics in an Age of Crisis*. Edward Elgar, Cheltenham – Northampton.
- IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change (2013): *Climate Change 2013: The Physical Science Basis*.
- IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change (2017): <http://www.ipcc.ch/>
- Jakobsen, O. (2017): *Transformative Ecological Economics: Process Philosophy, Ideology and Utopia*. Routledge, London – New York. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315205434>

- Jamieson, S. (2004): Likert scales: how to (ab)use them. *Medical Education*, Vol. 38, No. 12, pp. 1217-1218. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2004.02012.x>
- Kaldschmidt, S. (2011): *The Values of Sustainability: The Influence of Leaders' Personal Values on Sustainability Strategies*. Dissertation of the University of St. Gallen, School of Management, Economics, Law, Social Sciences and International Affairs.
- King, N. (2004): *Using Interviews in Qualitative Research*. In Cassell, C. – Symon, G. (eds.): *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research*. Sage Publications, London. pp. 11-22. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446280119.n2>
- Krippendorff, K (2004): *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*. 2nd Edition. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Kvale, S. (1996): *Interviews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Kvale, S. (2006): Dominance Through Interviews and Dialogues. *Qualitative Inquiry*. Vol. 12, No. 3, pp. 480-500. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077800406286235>
- Lapadat, J. C. (2010): Thematic Analysis. In Mills, A. J. – Eurepos, G. – Wiebe, E. (eds.) (2010): *Encyclopedia of Case Study Research*. Sage Publications, Thousand Oaks. pp. 925-927. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781412957397>
- Maréchal, G. (2010): Constructivism. In Mills, A. J. – Eurepos, G. – Wiebe, E. (eds.) (2010): *Encyclopedia of Case Study Research*. Sage Publications, Thousand Oaks. pp. 220-225. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781412957397>
- Mason, J. (2002): *Qualitative Researching*. 2nd Edition. Sage Publications, London.
- Maxwell, J. A. (2013): *Qualitative research design: an interactive approach*, 3rd edition, Sage Publications, London.
- McLeod, S. A. (2008): Likert scale. Forrás: <https://www.simplypsychology.org/likert-scale.html>
- MEAB – Millennium Ecosystem Assessment Board (2005): *Millennium Ecosystem Assessment: Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*.
- Mesarovic, M. – Pestel, E. (1974): *Mankind at the turning point: The second report to the Club of Rome*. Dutton, New York.
- Miles, M. B. – Huberman, A. M. – Saldana, J. (2014): *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*. 3rd Edition. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Mills, A. J. – Eurepos, G. – Wiebe, E. (eds.) (2010): *Encyclopedia of Case Study Research*. Sage Publications, Thousand Oaks. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781412957397>
- NEF – New Economics Foundation (2009): *The Happy Planet Index 2.0: Why good lives don't have to cost the Earth*. Forrás: <http://www.happyplanetindex.org/public-data/files/happy-planet-index-2-0.pdf>
- NEF – New Economics Foundation (2016): *The Happy Planet Index 2016: A global index of sustainable wellbeing*. Forrás: <http://happyplanetindex.org/s/Briefing-paper-HPI-2016.pdf>
- Olson, M. (2010): Document Analysis. In Mills, A. J. – Eurepos, G. – Wiebe, E. (eds.) (2010): *Encyclopedia of Case Study Research*. Sage Publications, Thousand Oaks. pp. 318-320. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781412957397>
- Pataki, Gy. – Takács-Sánta, A. (szerk.) (2005): *Természet és gazdaság. Ökológiai közgazdaságtan szöveggyűjtemény. Az ökológiai gondolat I*. Typotex Kiadó, Budapest

- Patton, M. Q. (2002): *Qualitative research and evaluation methods*. 3rd Edition. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Polányi, K. (1976): *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Robbins, N. B. – Heiberger, R. M. (2011): Plotting Likert and Other Rating Scales. In *JSM Proceedings, Section on Survey Research Methods*, pp. 1058-1066. American Statistical Association, Alexandria.
- Schumacher, E. F. (1991): *A kicsi szép: Tanulmányok egy emberközpontú közgazdaságtanról*. KJK, Budapest.
- Shrivastava, P. (1995): Ecocentric Management for a Risk Society. *The Academy of Management Review*. Vol. 20, No. 1. pp. 118-137. DOI: <https://doi.org/10.5465/amr.1995.9503271996>
- Stan, L. (2010): Content Analysis. In Mills, A. J. – Eurepos, G. – Wiebe, E. (eds.) (2010): *Encyclopedia of Case Study Research*. Sage Publications, Thousand Oaks. pp. 225-230. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781412957397>
- Steffen, W. – Broadgate, W. – Deutsch, L. – Gaffney, O. – Ludwig, C. (2015): The trajectory of the Anthropocene: the Great Acceleration. *The Anthropocene Review*. Vol. 2. pp. 81-98. DOI: <https://doi.org/10.1177/2053019614564785>
- Steffen, W. – Richardson, R. – Rockström, J. – Cornell, S. E. et al. (2015): Planetary Boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science* 347: 6223, 1259855, pp. 1 – 10. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.1259855>
- Steffen, W. – Rockström, J. – Richardson, K. – Lenton, T.M. – Folke, C. – Liverman, D. – Summerhayes, C.P. – Barnosky, A.D. – Cornell, S.E. – Crucifix, M. – Donges, J.F. – Fetzer, I. – Lade, S.J. – Scheffer, M. – Winkelmann, R. – Schellnhuber, H.J. (2018): Trajectories of the Earth System in the Anthropocene. *Proceedings of the National Academy of Sciences* Aug 2018, 115 (33) 8252-8259. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1810141115>
- Takács-Sánta, A. (2009): Környezeti problémák: A generalisták és a társadalmi dimenzió hiánya. *Magyar Tudomány*. 2009/1. pp. 62-66.
- Takács-Sánta, A. (2010): *Rapa Nui vagy Tikopia? Ökológiai válság és kiút lehetőségek című humánökológia tanfolyam 2010/2011 előadásainak anyaga*, Budapest.
- Tinbergen, J. (1979): *A RIO-jelentés: A nemzetközi gazdasági rend átalakítása*. KJK, Budapest.
- UNEP – United Nations Environment Programme (2012): *Global Environment Outlook: GEO5 Environment for the future we want*.
- Waters, C.N. – Zalasiewicz, J. – Summerhayes, C. – Barnosky, A.D. – Poirier, C. – Gałuszka, A. – Cearreta, A. – Edgeworth, M. – Ellis, E.C. – Ellis, M. – Jeandel, C. – Leinfelder, R. – McNeill, J.R. – deB. Richter, D. – Steffen, W. – Syvitski, J. – Vidas, D. – Wagemann, M. – Williams, M. – Zhisheng, A. – Grinevald, J. – Odada, E. – Oreskes, N. – Wolfe, A.P. (2016): The Anthropocene is functionally and stratigraphically distinct from the Holocene. *Science* 8 January 2016, Vol. 351, Issue 6269. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.aad2622>
- WWF – World Wide Fund for Nature (2016): *Living Planet Report 2016: Risk and resilience in a new era*.
- Zsolnai, L. (2015): *Post-Materialistic Business: Spiritual Value-Oriented in Renewing Management*. Palgrave Macmillan, Houndmills. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137525987>
- Zsolnai, L. – Györi, Zs. (2011): Can Ethics Survive in Competitive Environments? Empirical Evidence from Values-Driven Businesses, *European Business Ethics Network 24th Annual Conference*. 2011.09.15-17.

5. A témakörrel kapcsolatos saját (ill. társszerzős) publikációk jegyzéke

Magyar nyelvű referált szakmai folyóiratcikkek

1. Kovács, G. – Ócsai, A. – Veress, T. [várható megjelenés 2019. tavasz]: A spiritualitás szerepe az üzleti vállalkozásokban és a közösségi gazdaságban. *Magyar Tudomány*, Üzleti etika c. különszám
2. Ócsai, A. [2018]: A vállalkozások ökológiai tudatossága. *Vezetéstudomány*, XLIX. évf. 2018. 9. szám, pp. 2-19. DOI: <https://doi.org/10.14267/veztud.2018.09.01>

Magyar nyelvű műhelytanulmány

3. Ócsai, A. [2018]: Az ökológiai tudatosság új üzleti modelljei. Műhelytanulmány. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3-III kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának támogatásával készült pályázati kutatási projekt záró tanulmánya. A Budapesti Corvinus Egyetem Corvinus Kutatások digitális intézményi repozitóriuma, Budapest, p. 117

Angol nyelvű könyvfejezetek

4. Ócsai, A. – Boda, Zs. [2018]: The Power of Tradition: Béres Pharmaceuticals. In O’Higgins, E. – Zsolnai, L. (eds.) (2018) *Progressive Business Models: Creating Sustainable and Pro-Social Enterprise*, Palgrave Macmillan, London, pp. 51-72. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-58804-9_3
5. Kovács, G. – Ócsai, A. [2016]: Mindfulness and Non-Violence in Business. In Chatterji, M. – Zsolnai, L. (eds.) (2016) *Ethical leadership: Indian and European spiritual approaches*, Palgrave Macmillan, London, pp. 171-189. DOI: https://doi.org/10.1057/978-1-137-60194-0_10
6. Kovács, G. – Ócsai, A. [2015]: The Spirit of Non-Violence and Peace in Business. In Bouckaert, L. – Chatterji, M. (eds.) (2015) *Business, Ethics and Peace. Contributions to Conflict Management, Peace Economics and Development*, Volume 24, Emerald Group Publishing Limited, Bingley, pp. 231-245. DOI: <https://doi.org/10.1108/s1572-832320150000024014>

Angol nyelvű referált szakmai folyóiratcikkek

7. Zsolnai, L. – Kovács, G. – Ócsai, A. [2018]: Why do we need contemplative approaches in economics and management? Introduction to the special section. *Society and Economy*. Vol. 40, No. 4, pp. 493–496. DOI: <https://doi.org/10.1556/204.2018.40.4.1>
8. Györi, Zs. – Ócsai, A. [2014]: Ecologically-oriented enterprises in Hungary. *World Review of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, Special Issue on Spirituality and Sustainability, Volume 10, No. 1, pp. 52-65. DOI: <https://doi.org/10.1504/wremsd.2014.058053>

Angol nyelvű, külföldi konferencia abstract/tanulmány és előadás

9. Ócsai, A. [2018]: New models of ecologically conscious business címmel, az EMMI ÚNKP-17-3-III kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Program által finanszírozott kutatási projekt eredményeinek bemutatása, abstract és előadás, The Will to Serve. Inspiring Models of Servant Leadership and Social Entrepreneurship. Annual European SPES Conference, KU Leuven/Damien Center, 24-26 May, 2018, Leuven, Belgium;

10. Ócsai, A. [2017]: Value orientation of ecologically conscious businesses. Doktori disszertáció előrehaladás eredményeinek + Béres Gyógyszergyár esettanulmány bemutatása, abstract, prezentáció és vita, New Economy, Old Traditions: Caring Entrepreneurship. Annual European SPES Conference, Tel Aviv University, 4-6 September, 2018, Tel Aviv, Israel;
11. Ócsai, A. [2017]: Value orientation of ecologically conscious businesses. Doktori disszertáció részeredményeinek bemutatása, abstract, prezentáció és vita, Knowing the Anthropocene. Exploring knowledge practices of the Anthropocene PhD workshop, University of Tübingen, 26-28 July, 2017, Tübingen, Németország;
12. Ócsai, A. [2017]: Value orientation of ecologically conscious businesses. Doktori disszertáció előrehaladás bemutatása és vitája, Trans-Atlantic Doctoral Academy on Business, Economics and Ethics, Institute for Business Ethics, University of St. Gallen szervezésében, Beuth Hochschule für Technik, 16-21 July, 2017, Berlin, Németország;
13. Ócsai, A. [2016]: Value orientation of ecologically conscious businesses in Hungary. Doctoral thesis abstract and presentation with presentation of key findings in the case study of Béres Gyógyszergyár Zrt., Trans-Atlantic Doctoral Academy on Ethics, Economics and Business, Questrom School of Business at Boston University, 25-29 October, 2016, Boston, USA;
14. Ócsai, A. [2016]: Value orientation of ecologically conscious businesses in Hungary. Scientific poster and presentation, The Ninth "TransAtlantic Business Ethics Conference". Justification and Application: Bridging the Gap in Business Ethics, 28 September - 1 October, 2016, St. Gallen, Switzerland;
15. Ócsai, A. [2016]: Values, Drivers and Challenges of CEMS Business Ethics Faculty Group. Conference abstract and presentation, Globe Ethics Forum. Higher Education - Ethics in Action, 23-24 June, 2016, Geneva, Switzerland;
16. Ócsai, A. [2016]: Value orientation of Hungarian ecologically-oriented businesses. Doctoral thesis abstract and presentation, Trans-Atlantic Doctoral Academy on Ethics, Economics and Business, University of St. Gallen, 24-28 May, 2016, St. Gallen, Switzerland;
17. Ócsai, A. [2015]: The Role of Spirituality in Organic Agriculture. Conference abstract, Management in the VUCA World: The Role of Spirituality, Eurospes Conference 2015, 3-4 July, 2015, Amsterdam, Netherlands;
18. Ócsai, A. [2015]: Value-oriented business and ecological transformation. Conference abstract and presentation, Doctoral Consortium, Spirituality & Creativity in Management World Congress 2015, ESADE Barcelona, 22-25 April, 2015, Barcelona, Spain;
19. Zsolnai, L. and Ócsai, A. [2014]: Spiritual Turn in Business Management. Conference paper and presentation, ReThinking Management 2014: The Impact of Cultural Turns, Karlsruhe International University, 16-17 October, 2014, Karlsruhe, Germany.